

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ФАХІВЦЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті окреслено актуальні проблеми складання психолого-педагогічного портрета фахівця міжнародних відносин. Представлено аналіз його професійної спрямованості, самовизначення, психологічного типу особистості, мотиваційної і когнітивної сфер, соціального досвіду. Обґрунтовано типи особистості фахівця міжнародних відносин. Висвітлено педагогічний досвід професійного самовизначення фахівців-міжнародників.

Ключові слова: фахівець міжнародних відносин, психолого-педагогічний портрет, професійне самовизначення, типи особистості.

Готовність особистості до професійної діяльності, з одного боку, містить у собі усвідомлення й розуміння змісту професійної діяльності, з іншого – бачення себе у професійній ролі, усвідомлення своїх мотивів, здібностей, можливостей і бажання працювати ефективно, отримувати задоволення як від процесу, так і від результату досягнень [1, с. 16-21]. У процесі формування готовності студентів до творчої професійної діяльності слід чітко уявляти, якими професійними знаннями, уміннями і навичками має оволодіти фахівець, які індивідуально-особистісні особливості дадуть йому змогу працювати ефективно. Складання психолого-педагогічного портрета фахівця з міжнародних відносин як суб'єкта навчальної діяльності та побудова професіограми вимагають аналізу його професійної спрямованості, самовизначення, психологічного типу особистості, мотиваційної і когнітивної сфер, соціального досвіду.

Самовизначення майбутнього фахівця є системотвірним фактором, який дозволяє аналізувати його як цілісну особистість, яка розвивається у процесі навчання і суттєво впливає на його становлення як висококваліфікованого професіонала. До характерних аспектів самовизначення студента належить його потребнісно-мотиваційна сфера, спрямованість щодо майбутнього та рівень самосвідомості.

Аналіз наукових, аналітико-інформаційних джерел, педагогічного досвіду професійного самовизначення фахівців в галузі міжнародних відносин показав, що упродовж останніх років у вітчизняній педагогічній думці активізувалися дослідження з окремих аспектів психолого-педагогічної оцінки фахівців, у тому числі у галузі міжнародних відносин. Проблему професійного самовизначення досліджували багато науковців, зокрема М. Захаров, Л. Йовайша, Є. Клімов, Д. Ляхов, В. Сафін, П. Сікорський, Л. Ткачук, В. Черніговській, Н. Гарач, М. Захаров, В. Сафін, І. Федоришина трактують професійне самовизначення як одну з форм особистісного життєвого самовизначення. Вітчизняні і зарубіжні психологи та педагоги пропонують авторські моделі структури особистості і виокремлюють різні складові на основі розроблених ними концепцій, зокрема Р. Гришкова, Л. Липова, К. Долгош.

Незважаючи на отримані науковцями результати досліджень, які мають незаперечну теоретичну і практичну цінність, окремі аспекти професійного самовизначення фахівців в галузі міжнародних відносин залишаються не дослідженими і потребують подальшого вивчення, що визначило **мету статті** – обґрунтувати психолого-педагогічний портрет фахівця з міжнародних відносин.

Вітчизняні і зарубіжні психологи та педагоги пропонують три інваріантні компоненти у структурі особистості, а саме: спрямованість, що виявляється у потребах, інтересах, світогляді, переконаннях, ідеалах, мотивах діяльності і поведінці особистості; соціальний досвід, тобто знання, навички і уміння, які набуваються людиною у процесі її життєдіяльності; індивідуально-типологічні особливості, які полягають у темпераменті, характері і здібностях людини.

Пропонується складна модель структури особистості фахівця з міжнародних відносин, розроблена на основі системно-діяльнісного підходу, у якій визначаються соціально, психологічно і біологічно зумовлені підструктури. Соціально зумовлені підструктури включають підструктуру спрямованості, тобто моральні риси особистості та взаємини з представниками її оточення, а також підструктуру соціального досвіду, яку складають знання, вміння, навички і звички. Психологічна підструктура окреслює психологічні типи особистостей, охоплює індивідуальні особливості психічних процесів, які формуються в індивіда у процесі його соціального життя. Біологічну підструктуру складають темперамент, тип нервової системи, статеві і вікові особливості, конституція тіла.

Тип особистості майбутнього фахівця міжнародних відносин, його домінуючі та додаткові інтереси, а також склад мислення визначаються за допомогою системи опитувань і тестувань. Така система визначення професійної придатності повинна враховувати умови майбутньої професійної діяльності.

Типологічна теорія професійного вибору слугує прикладом психологічних теорій професійного самовизначення [7]. Основне положення цієї теорії полягає в тому, що професійний вибір обумовлюється типом особистості, особистісна поведінка детермінована взаємодією між особистістю й особливостями оточення. Професійна задоволеність, рівень досягнень і стабільність залежить від погодженості між типом особистості та типом оточення. Трактуючи особистісний тип як продукт взаємодії культурних і особистісних факторів, соціального оточення та спадковості, можна визначити такі типи особистості і напрями професійного вибору для кожного із них:

- реалістичний тип: чесний, відкритий, наполегливий, практичний, ощадливий, емоційно стабільний, цінує матеріальні цінності. Серед його основних життєвих цінностей – сила, статус, матеріальний достаток. Переваги щодо професійного вибору: структурована діяльність згідно з інструкцій іншої особи, що вимагає спритності та конкретності, сприйняття систематичної маніпуляціями щодо своєї особи. Особи, які належать до цього типу, намагаються уникати видів діяльності, що передбачають соціальні контакти;
- дослідницький (інтелектуальний) тип: аналітик, інтелектуал, інтроверт. Особи, що належать цьому типові – обережні, критичні, раціональні, точні, незалежні, невивабливі, зацікавлені у предметі своєї діяльності, методичні у поетапній реалізації певних процесів. Їх основною життєвою цінністю є наука. Вони віддають перевагу дослідницьким професіям, які пов'язані із систематичними спостереженнями, творчими дослідженнями феноменів з метою розуміння цих феноменів і контролю над ними. Особи цього типу уникають підприємницьких видів діяльності. Дослідницькому типові особистості найбільше відповідають професії у сфері міжнародних відносин;
- соціальний тип: товариський, дружелюбний, відповідальний. Особи, що належать до цього типу – лідери. Їх основні життєві цінності – соціальні і етичні. Вони віддають перевагу діяльності, пов'язаній з впливом на інших людей і процесом спілкування. Вирішуючи проблеми, фахівці, які належать до цього типу, спираються на емоції і почуття;
- артистичний тип: емоційний, імпульсивний, непрактичний, оригінальний, гнучкий, незалежний у прийнятті рішень. Основні життєві цінності людей, що належать до цього типу, складають естетичні якості. Вони віддають перевагу вільним, несистематизованим, творчим видам діяльності – музиці, живопису, літературній творчості; намагаються уникати систематизованих, точних видів діяльності, бізнесу;
- підприємницький тип: енергійний, владний, амбіційний, імпульсивний, товариський, оптимістичний, гедоністичний. Особи, які належать до цього типу, схильні до ризику. Їх основні життєві цінності складають політичні й економічні досягнення. Вони віддають перевагу видам діяльності, що пов'язані з керівництвом, статусом і владою, а отже дозволяють маніпулювати іншими. У професійному виборі схиляються до різних видів підприємництва, уникають монотонної праці – розумової чи фізичної;
- конвенціональний тип: сумлінний, акуратний, практичний, умілий, конформний, стриманий, слухняний, негнучкий. Основні життєві цінності полягають у економічних досяг-

неннях. Особи цього типу віддають перевагу чітко структурованим видам діяльності. Вони не прагнуть до лідерства. Уникають творчих завдань, що вимагають креативності. Професії, які найбільш відповідають цьому типові, це – професії у сфері міжнародних економічних відносин, міжнародного бізнесу.

Нами було проведено дослідження з метою визначення типів особистості студентів факультету міжнародних відносин, а також відповідності їх типів обраним професіям. Дослідженням було охоплено 240 студентів 1-4 курсів, які навчаються за спеціальностями «Міжнародна інформація», «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародний бізнес», «Країнознавство» галузі знань «Міжнародні відносини».

Згідно з даними аналізу професійного вибору, 44,6% респондентів (107) належить до дослідницького типу особистості і професії міжнародника, відповідають їх психологічним характеристикам. Деякі професії спеціальностей міжнародних відносин відповідають підприємницькому типові особистості його представників, до якого належать 35,4% (84) студентів. 10,4% (25) респондентів відповідає реалістичному типові, а отже їх професійний вибір (окремі професії сфери міжнародних відносин), також сумісний з їх психологічними особистісними якостями. 3,8% (9) респондентів виявили ознаки приналежності до соціального типу, 3,3% (8) – до артистичного і 2,5% (6) – до конвенціонального. Характеристики соціального, артистичного та реалістичного типів особистості, не відповідають напрямам професійного вибору опитаних студентів-міжнародників.

Необхідно відзначити вплив особистісних якостей фахівця на розвиток його професійних та ключових компетентностей, розмежовуючи мотиви і цінності, що є інваріантними компонентами компетентності. Кореляція і розбіжність між наміром і поведінкою майбутнього фахівця міжнародних відносин, пояснюється наступними чинниками: неможливістю виконання певних операцій у зв'язку з способом організації суспільства, поведінкою інших на робочому місці, певними тисками; відсутністю повної усвідомленості людьми того, що вони мотивовані робити; невідповідністю способів, в які люди думають чи почуваються щодо кола питань, які вони повинні вирішувати у процесі професійної діяльності.

Формування досвіду, динамічне сприйняття, відображення і вплив на оточення, практичну діяльність людини забезпечує когнітивна сфера особистості. Структура когнітивної сфери особистості включає сприйняття (у т.ч. відчуття), мислення, пам'ять (у т.ч. уяву) [3].

Аналіз праць, присвячених психології мислення, доводить, що мислення – це соціально зумовлений, нерозривно пов'язаний з мовою продуктивний психічний процес, вища форма творчої активності особистості; вища форма відображення дійсності в психіці, ідеальна діяльність, результатом якої є об'єктивна істина; вищий пізнавальний процес, який активізує породження нового знання, уособлює форму творчого відображення і перетворення людиною дійсності.

Дослідження дозволяє визначити такі основні види мислення людини, як теоретичне (понятійне і образне) і практичне (наочно-образне і наочно-дійове). Теоретичне понятійне мислення змушує людину, яка не має досвіду, отриманого за допомогою органів відчуття, звертатися до понять у процесі розв'язання певного завдання. Людина шукає розв'язок задачі, не маючи жодного практичного досвіду, користуючись готовими знаннями, вираженими в понятійній формі, судженнях, умовиводах. Теоретично – понятійне мислення характерне для наукових теоретичних досліджень. Теоретично – понятійне мислення дає людині абстрактне, проте, досить точне, узагальнене відображення дійсності.

Теоретичне образне мислення оперує образами, що є матеріалом, який людина використовує для розв'язання задачі. Такий вид мислення притаманний працівникам літератури, мистецтва, людям творчої праці, фахівцям-міжнародникам.

Ці два види мислення (теоретичне понятійне і теоретичне образне), як правило, співіснують в дійсності. Вони доповнюють один одного, допомагають людині пізнати різні, але взаємопов'язані сторони буття [2].

Суть наочно-образного підвиду практичного виду мислення полягає в тому, що розумовий процес безпосередньо пов'язаний зі сприйняттям мислячою людиною оточуючої дійсності і не може здійснюватись без нього. Мислячи наочно-образно, людина оперує короткотривалою

та оперативною пам'яттю на відміну від теоретичного образного мислення, коли людина оперує образами тривалої пам'яті. Цей вид мислення достатньо розвинутий у людей, яким часто доводиться приймати рішення щодо предметів своєї діяльності, тільки спостерігаючи за ними, але безпосередньо їх не торкаючись [3].

Особливість наочно-дійового підвиду практичного виду мислення полягає в тому, що сам процес мислення являє собою практичну перетворювальну діяльність, яку здійснює людина у процесі роботи з певними предметами. Основною умовою розв'язання задач у випадку активізації наочно-дійового мислення є правильні дії з відповідними предметами. Цей вид мислення поширений у людей, зайнятих виробничою працею, результатом якої є створення матеріального продукту.

Перелічені види мислення виступають одночасно і рівнями його розвитку. Теоретичне мислення вважається досконалішим, ніж практичне, а понятійне – являє собою вищий рівень розвитку в порівнянні з образним. Всі охарактеризовані види мислення у людини співіснують, можуть виявлятися у процесі виконання однієї і тієї ж діяльності. Проте, залежно від характеру діяльності і кінцевих цілей, той чи інший вид мислення все ж домінує. На основі аналізу основних видів мислення вважаємо, що домінуючим видом мислення фахівця-міжнародника є теоретичне: понятійне і образне.

Логічне мислення формується на основі теоретично-понятійного і теоретично-образного мислення та передбачає наявність таких складників, як уміння орієнтуватися на суттєві ознаки об'єктів і явищ, уміння підкорятися законам логіки, організовувати свої дії відповідно до цих законів, уміння здійснювати логічні операції, аргументувати їх, уміння будувати гіпотези і доводити їх правильність чи хибність, робити висновки [5].

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників необхідно формувати у них цілісну картину світу, сприйняття його як єдності і взаємодії елементів. Більшість фахівців-міжнародників виявляють здатність мисленнєво пов'язувати різні явища, сприймати їх цілісно. В процесі пізнання логічне мислення зосереджується на певних ознаках явищ об'єктивної дійсності, проте зв'язок цих елементів перетворюється у образний сенс. Згідно з даних тестування, проведеного нами серед студентів і викладачів факультету міжнародних відносин ХНУ, як викладачі і працівники лабораторій (72 особи), так і студенти (240 осіб) легко встановлюють асоціативні зв'язки різних типів (за схожістю, контрастом, суміжністю), утворюючи ланцюг образів, уявлень і понять.

Акцентування взаємозв'язків – основа активізації розумових та інших психічних процесів. За даними досліджень, рівні розумової діяльності людини залежать від таких видів поєднання асоціацій [4, с. 29]: локальні – найпростіші; частково-системні – найпростіші системні асоціації, які виникають під час вивчення предмета або явища і передбачають прості порівняння, узагальнення (отримані знання не зіставляються із суміжними знаннями); внутрішньо-системні, які забезпечують пізнання цілісних систем знань у межах предмета (причинно-наслідкові, часові, просторові, кількісні та ін. зв'язки); міжсистемні, міжпредметні, що поєднують різні системи знань, виражають зв'язки між системами, які оперують спільними поняттями. Міжсистемні і міжпредметні види поєднання асоціацій характеризують найвищий ступінь розумової діяльності фахівця (студента).

На мотивацію майбутніх фахівців і кореляцію між ставленням та наміром у процесі виконання професійних завдань, що залежать від повноти реалізації функцій комунікації, суттєво впливає стан балансу стосунків з іншими учасниками навчального процесу. Згідно з теорією балансу, ми відчуваємося комфортно, коли люди, думка яких для нас важлива, погоджуються з нами у найголовнішому. Коли ж люди, яким ми симпатизуємо, займають протилежну позицію, або люди, які нам не дуже симпатичні, погоджуються з нами, ми відчуваємо дискомфорт. Таке відчуття дискомфорту може бути визначеним як дисбаланс

Цікаво, що лише 47 з 240 майбутніх фахівців-міжнародників, які брали участь у дослідженні з визначення ефективних типів і стилів їх поведінки, вважають характерним стилем

їхньої поведінки владну, визначають модель комунікації згідно з теорією балансу найбільш комфортною моделлю комунікації.

З метою побудови професіограми фахівця-міжнародника проаналізовано психологічні та формальні відповідності осіб вимогам професій міжнародних відносин. До охарактеризованих психологічних ознак належать: тип особистості, домінуючий тип і стиль поведінки, вид мислення, спосіб взаємодії з людьми.

Окрім психологічних характеристик особистості фахівця, професіограма, як систематизований опис особливостей певної професії, розкриває зміст професійної діяльності. Вимоги до фахівця потрібно розглядати у функціональному аспекті, тобто у процесі виконання ним своїх професійних функцій та ролей. За даними галузевих стандартів вищої освіти України, зокрема – освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалаврів та магістрів галузі знань «Міжнародні відносини» напрямів підготовки «Міжнародна інформація», «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародний бізнес», «Країнознавство», встановлено виробничі функції та типові задачі діяльності цих фахівців. До прикладу, визначено, що основними видами виробничих функцій фахівців-міжнародників з узагальненим об'єктом діяльності «система дій і правил у політичних та економічних відносинах між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин країн; економічна, аналітична, організаційно-управлінська і дослідницька діяльність в галузі світового господарства і міжнародних економічних відносин; процеси пошуку, обробки, передачі та поширення інформації про життя та політичні події в зарубіжних державах» є: проектувальна (аналітична, дослідницька); організаційна; управлінська; виконавська; технічна функції.

На основі проведених досліджень щодо особистісних якостей, які мають значний вплив на рівень успішності професійного функціонування і виробничих функцій фахівців-міжнародників, а також аналізу відповідних постанов Кабінету міністрів України, галузевих стандартів вищої освіти України, побудована узагальнена професіограма фахівця міжнародника, зокрема визначені рівні знань і умінь із загальноосвітніх дисциплін, рівні сформованості предметних, галузевих, ключових компетентностей.

За умови відповідності студента типу особистості, домінуючим інтересам та складу мислення, якими він повинен володіти, студент у процесі фахової підготовки може оволодіти необхідними компетенціями і компетентностями та демонструвати належний рівень фахової кваліфікації.

Модель студента-міжнародника – майбутнього компетентного фахівця повинна враховувати такі аспекти, як професійне самовизначення, бажання професійного зростання, мотивацію, відповідні компетентності, активність, ініціативність, перспективність, бажання пізнання та самопізнання, тип особистості, превалюючий вид мислення, домінуючий тип і стиль поведінки.

Ключові характеристики майбутнього фахівця міжнародних відносин, згідно з представленою моделлю, окреслюють: задоволеність професійним вибором, бажання у подальшому працювати за фахом; стійку мотивацію до навчання і самонавчання, наявність потреби у знаннях, здатність до самонавчання; розвиненість пізнавальних якостей та інтересів; логічне, дивергентне, асоціативне мислення; креативність; високий рівень сформованості предметних, галузевих, ключових компетентностей, потенційна здатність успішно виконувати професійні функції і ролі; високий рівень сформованості іншомовної професійної компетентності з метою здійснення іншомовної комунікації та здобуття інформації з іншомовних джерел задля професійного зростання; формування гармонійних стосунків з навколишнім світом;

Сфери компетентності майбутнього фахівця міжнародних відносин включають навчання, самонавчання, готовність до навчання і самонавчання впродовж усього життя, професійну діяльність, комунікацію, у тому числі й іншомовну.

Умови ефективності функціонування моделі майбутнього фахівця-міжнародника передбачають: створення престижу та популярності професій міжнародних відносин; запровадження

надійної системи діагностування інтелектуальних можливостей абітурієнтів; удосконалення змісту освіти; широке впровадження ефективних форм організації навчання та інноваційних методів навчання; поетапне формування у студентів усіх компонентів професійної компетентності та іншомовної професійної компетентності; орієнтацію на пізнавальні потреби студентів і вимоги ринку праці; вдосконалення навчальної бази, оновлення навчально-методичного забезпечення процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців; вдосконалення мотиваційної сфери; вдосконалення системи взаємодії суб'єктів навчального процесу; раціональна організація самостійної роботи студентів.

Побудова професіограми і моделі майбутнього фахівця міжнародних відносин профілю допоможе у визначенні інваріантних компонентів ІПК майбутніх фахівців-міжнародників, розробці ефективної системи її формування.

На основі проведеного науково-теоретичного аналізу педагогічної літератури та власного практичного досвіду побудований психолого-педагогічний портрет та професіограма фахівця міжнародних відносин, які окреслюють комплекс особливостей особистості, що забезпечать високий рівень самоорганізації та готовність до творчої професійної діяльності, а також містять перелік знань, умінь і навичок, якими має володіти фахівець міжнародних відносин.

Проведені нами психологічні та педагогічні дослідження, дозволяють стверджувати, що готовність до успішної професійної діяльності студентів-міжнародників забезпечується поєднанням якостей особистості, певними індивідуально-психологічними особливостями, що відповідають вимогам діяльності за фахом.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А., Брушлинский А. В. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна: К 100-летию со дня рождения / К. А. Абульханова-Славская, А. В. Брушлинский. – М. : Наука, 1989. – 248 с.
2. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, О. В. Овчарук, І. Л. Погоріла, О. І. Пометун. – К.: Плянди, 2005. – 120 с. – (Навч.-методична серія «Відкритий урок»; вип. 3–4).
3. Мартьянова И. А. Формирование коммуникативной компетентности студентов в системе высшего образования: учебно-метод. пособие / Ирина Анатольевна Мартьянова; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Ижевский гос. техн. ун-т». – Ижевск; Екатеринбург : Изд-во Ин-та экономики УрО РАН, 2009. – 159 с.
4. Микитенко Н.О. Проблема технологічності іншомовного фахово орієнтованого навчання майбутніх фахівців // Сучасні технології в навчанні і вихованні у вищій школі: Спеціальний випуск Наукового вісника Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Частина I. – Одеса, 2009. – С. 23-30.
5. Мусійчук С. М. Психологічні особливості використання синергетичного підходу до викладання іноземних мов. – [Електронний ресурс] / С. М. Мусійчук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadsps/2011_3/umsmvim.pdf
6. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / под. ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. – СПб.: Речь, 2001. – 448 с.
7. Holmes G. Core Competence and Education / G. Holmes, N. Hooper // Higher Education. – 2000. – Vol. 40, Issue 3. – P. 247-258.

Actual issues of psychological and pedagogical portrait of specialist in international relations have been outlined. The analysis of his professional orientation, self-determination, psychological type of personality, motivational and cognitive spheres, social experience has been presented. The types of personality of specialist in international relations have been considered. Pedagogical experience of professional self-determination of specialists in international relations has been reflected.

Key words: *specialist in international relations, psychological and pedagogical portrait, professional self-determination, types of personality.*